

Innovative Academy
Research Support Center

**ZAMONAVIY DUNYODA
TABIIY FANLAR:
NAZARIY VA AMALIY IZLANISHLAR
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASI**

zenodo



INTERNET
ARCHIVE

OpenAIRE

innacademy.uz



**«INNOVATIVE ACADEMY» ILMIY TADQIQOTLARNI
QO'LLAB-QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY DUNYODA TABIIY FANLAR: NAZARIY VA AMALIY
IZLANISHLAR» NOMLI № 06-SONLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN
KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5651526>

OpenAIRE



OPEN ACCESS

zenodo

INTERNET
ARCHIVE

innacademy.uz

«ZAMONAVIY DUNYODA TABIIY FANLAR: NAZARIY VA AMALIY IZLANISHLAR» NOMLI № 06-SONLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING 2020 YIL 2-MART KUNGI «ILM, MA'RIFAT VA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH YILI»DA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI TO'G'RISIDA»GI FARMONIDA KO'ZDA TUTILGAN VAZIFALARNI IJROSINI TA'MINLASH MAQSADIDA «INNOVATIVE ACADEMY RSC» MCHJ TOMONIDAN TA'SIS ETILGAN «EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH (EJAR)» ILMIY-USLUBIY JURNALINING (O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSİYASI HUZURIDAGI AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKASIYALARNI RIVOJLANTIRISH AGENTLIGINING 1415-SONLI GUVOHNOMA HAMDA ISSN 2181-2020, WWW.INNACADEMY.UZ VEB SAYTI) «ZAMONAVIY DUNYODA TABIIY FANLAR: NAZARIY VA AMALIY IZLANISHLAR» NOMLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI E'LN QILINADI.

KONFERENSIYA TO'PLAMI ZENODO, OPEN AIRE, OPEN ACCESS VA INTERNET ARCHIVE BAZALARIDA INDEKSLANADI. KONFERENSIYA TO'PLAMIGA DOI RAQAMI BERILADI. KONFERENSIYA TO'PLAMIGA QUYIDAGI YO'NALISHLAR BO'YICHA MAQOLALAR QABUL QILADI:

- BIOLOGIYA FANLARI
- TIBBIYOT (TURLARI BO'YICHA)
- FARMATSEVTIKA (TURLARI BO'YICHA)
- KIMYO FANLARI
- QISHLOQ XO'JALIGI FANLARI
- VETERINARIYA

ESLATMA! KONFERENSIYA MATERIALLARI TO'PLAMIGA KIRITILGAN MAQOLALARDAGI RAQAMLAR, MA'LUMOTLAR HAQQONIYLIGIGA VA KELTIRILGAN IQTIBOSLAR TO'G'RILIGIGA MUALLIFLAR SHAXSAN JAVOBGARDILAR.

MUNDARIJA:

ИЗМЕНЕНИЕ ФЕРМЕНТАТИВНОЙ АКТИВНОСТИ ПРИ АДРЕНАЛИНОВОЙ ИШЕМИИ СЕРДЦА.....	5
У.Г.Гайипов, М.О. Абдуллаева, З.А. Маматова.....	5
PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF TRAINING OF SMALL SPECIALISTS FOR SMALL ENTERPRISES AND DOMESTIC SERVICES	7
Khusanova Mavluda Nuriddinovna	7
PEDAGOGICAL BASES OF THE NEED TO TRAIN JUNIOR SPECIALISTS WORKING IN RURAL AREAS.....	11
Usmanova Zohida Sharifjonovna	11
DEONTOLOGIK OMILLAR ORQALI ERISHILIGAN OMILLAR VA TAMOYILLAR	16
Uzakova Qansuliy Yerejebaevna	16
Mnajatdinov Dastan Mnajatdin og'li.....	16
CHEGARAVIY QATLAMDA XOC QIYMAT MUAMMOSINI CHEGARAVIY VA UZLUKSIZLIK SHARTLARI YORDAMIDA YECHISH	24
Normurodov Ch.B.....	24
Amirqulov Ch.J.	24
Tog'ayev I.P.....	24
Eshnazarov N.X.	24
Nodirov Sh.T.....	24
UZUM YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASINING XALQ XO'JALIGIDAGI AHAMIYATI.....	27
Botirova Durdigul Rustam qizi.....	27
MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASASIDA TARBİYALANUVCHILARNING SOG'LOM HAYOTGA TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA BADANTARBIYANING SOG'LOM TURMUSH TARZIDA TUTKAN O'RNI..	30
Karimova Mashhura Rustamjon qizi.....	30
Mannopova Rahimaxon Pozilovna.....	30

ИЗМЕНЕНИЕ ФЕРМЕНТАТИВНОЙ АКТИВНОСТИ ПРИ АДРЕНАЛИНОВОЙ ИШЕМИИ СЕРДЦА

У.Г.Гайипов¹, М.О. Абдуллаева², З.А. Маматова²

Институт биоорганической химии им. акад. А.С.Садыкова АН РУз,
Узбекистан

Национальный университет Узбекистана им. М.Улугбека, Узбекистан

Креатинкиназа — это фермент, катализирующий образование из АТФ и креатина высокоэнергетического соединения креатинфосфата, поставляющую энергетический субстрат для мышечного сокращения. Креатинфосфат расходуется организмом при увеличенных физических нагрузках.

В крови здорового человека креатинкиназа присутствует в небольших количествах, в основном в виде ММ-изомера. Активность креатинкиназы зависит от возраста, пола, расы, мышечной массы и физической активности. Поступление креатинкиназы в кровоток в больших количествах происходит при повреждении содержащих ее клеток.

Высокая активность общей креатинкиназы нередко встречается при травматических повреждениях и заболеваниях скелетных мышц (например, при прогрессирующей мышечной дистрофии, миопатии, дерматомиозите), а также при некоторых заболеваниях головного мозга, после хирургических операций, приема больших доз психотропных препаратов и алкоголя, при любых видах шока, гипотиреозе. Повышение активности общей креатинкиназы наблюдается при повреждении любых клеток и поэтому не является специфичным.

Кроме этого, активность креатинкиназы наблюдается при ишемической болезни сердца, которая может служить одним из ранних маркеров при инфаркте миокарда. При инфаркте миокарда активность креатинкиназы возрастает в 6-12 раз.

Материалы и методы. Ишемическую болезнь сердца у крыс массой 180-200 гр вызывали однократным введением адреналина дозой 100 мг/кг. Через 45 мин декапитировали и извлекали сердце, гомогенизировали и центрифугировали для осаждения тканей. Активность креатинкиназы определяли спектрофотометрически изменением оптической плотности супернатанта при добавлении реагента Creatine Kinase NAC Liquid (Cypress Diagnostics).

Результаты. Результаты изменения активности фермента креатинкиназы (ед/л) представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Интактная крыса	Контрольная группа	Адреналиновая ишемия
2,1±0,85	1,95±0,72	3,24±1,05

Как видно из таблицы 1 активность креатинкиназы у интактной группы крыс составляет 2,1±0,85 ед/л. При контрольной группе, которой внутрибрюшинно ввели физиологический раствор (раствор Рингера) состава 6,5 г NaCl, 0,42 г KCl и 0,25 г CaCl₂ растворённых в 1 литре бидистиллированной, активность фермента составляет 1,95±0,72 ед/л. При внутрибрюшинном введение крысам адреналина при концентрации 150 мг/кг дозы, активность фермента креатинкиназы возрастает до 3,24±1,05 ед/л. Из полученных результатов видно, что при адреналиновой ишемии активность креатинкиназы резко возрастает, что может служить для диагностики ранней стадии инфаркта миокарда.

Использованная литература

1. Bong S. M., Moon J. H., Nam K. H., Lee K. S., Chi Y. M., Hwang K. Y. Structural studies of human brain-type creatine kinase complexed with the ADP-Mg²⁺-NO₃⁻ -creatine transition-state analogue complex. // FEBS letters. — 2008. — Vol. 582, no. 28. — P. 3959—3965.
2. <https://ru.wikipedia.org>

PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF TRAINING OF SMALL SPECIALISTS FOR SMALL ENTERPRISES AND DOMESTIC SERVICES

Khusanova Mavluda Nuriddinovna

Assistant, Department of Chemistry, Namangan Institute of Engineering and Technology, Republic of UZBEKISTAN

Annotation: This article provides information on the preparation of professional areas in the teaching of chemistry in higher education, which opens up opportunities for development and improvement of the field.

Keywords: information technology, pedagogical research, uniform education, system everywhere.

Introduction. The reason for our pedagogical research and observations on the subject, object and subject of research is that at all stages of social development, the village and its people fully preserve the spiritual and cultural values of certain nations and peoples, but the city embraces the cultural and educational views of different nationalities. differs from the infrastructure. The peculiarities of the rural conditions of Central Asia, including Uzbekistan, are also important because the productive forces and their growth differ in many respects from the same features of the city. In particular, the pace of socio-economic and cultural development is closely linked with the demographic characteristics of centuries-old traditions. When thinking about the social status of training of junior specialists in our country, first of all, we need to emphasize the following.

Main part. For a long time, the training of qualified personnel for all sectors of the economy in our country was carried out on the basis of instructions and standards issued by the center, the specifics of each of the former Soviet republics were almost ignored.

The end result of this process was, first, that all means of production were considered to be the sole public property of the former Soviet Union, that all members of society were socially "equal, classless social order," and that a single Soviet promotion of the idea of the people, based on the development of socio-economic development of society on a transnational basis, the elimination of the gap between urban and rural areas is based on formality;

Second, the establishment of a uniform education system everywhere, regardless of urban and rural infrastructure, the conduct of communist (general) policy in all areas, the political factor of equalization of all areas;

Thirdly, the shortcomings in the organization of vocational education, including the fact that vocational schools are organized mainly in cities, the need

to train personnel for urban and rural agriculture, discrimination against national crafts.

This factor was a moral condition that caused a number of problems in the vocational training of rural youth. Although the strengthening of socialist ideology in the minds of the people through the media and the press, the principles of socialist morality - collectivism, the determination of the ideas of internationalism, respect for national and spiritual heritage of peoples in program documents, attention to their study, their use in education in practice it was the opposite, the advanced aspects of the national-cultural heritage were not used. Instead of a national culture, a common Soviet culture was formed for almost all peoples - Russian, Fapb culture. In particular, Uzbekistan has a bad attitude to the construction of world historical and national architectural monuments, folk arts and crafts, weaving, sewing, public services and catering, recreation, which support the historical significance of rural weaving and sewing. For example, in many villages, cultural facilities such as teahouses and guzars began to disappear.

Results and discussion. The above situation also had a negative impact on the content and method of education, with the introduction of 11 years of compulsory general, secondary education for all children. Factors such as ignoring their interests and abilities in sending them to the profession, treating the child as an object of upbringing rather than a subject, and formality in assessing the spirituality and activism of the student have damaged the reputation of national culture and crafts. That is why many young people, especially those living in rural areas, have started to make it their main goal to go to the cities, graduate from higher and secondary special educational institutions and stay and work in the cities. This, in turn, led to a violation of the principle of rational use of labor on the ground, that is, at a time when there is a shortage of manpower in one region, there is a shortage of jobs for specialists in another.

Until now, it was considered that the main purpose of training for all sectors of production was only the formation of professional skills. This factor was the basis for the development of curricula and programs of higher and secondary special educational institutions, vocational schools. Therefore, a trained specialist could be a good engineer in his chosen specialty, someone who knows the secrets of technology, but did not have enough skills to apply this knowledge and skills where, when and how. As a result, the specialist was used inefficiently. Under the former Soviet regime, the principle of training under the guise of pre-planning was grossly violated, and personnel were trained without taking into account regional needs. Data on the total number of trained and educated specialists were

considered to be very positive changes in the country. At the same time, it should be noted that these “achievements” have not always been sufficiently exploited, indifference to social wealth such as knowledge and skills of the specialist, indifference to him, use of personnel only on the basis of diploma often led to disappointments. Therefore, the issue of admission to higher and secondary special educational institutions, directing students to choose a profession, their rational use remains a very pressing issue. To address the above-mentioned problems, the Law "On the National Program of Personnel Training" was adopted, the purpose of which is to "radically reform the education system, to completely rid it of ideological views and deviations from the past, meeting high moral and ethical standards in developed democracies." is to create a national system of training highly qualified personnel.

Conclusions. The purpose of these official documents is to radically reform the education system, to rid it of the ideological views and stereotypes of the past, to create a national system of training highly qualified personnel that meets the highest moral and ethical standards at the level of developed democracies. Achieving this goal involves solving the following tasks:

- Reform of the education system in accordance with the Law of the Republic of Uzbekistan "On Education"; to ensure the consistent development of the education system as a single educational and scientific-production complex on the basis of the formation of a competitive environment in the field of education and training of state and non-state educational institutions;
- Adaptation of the education and training system to the ongoing processes of modernization of society, the development of a developed democratic state governed by the rule of law;
- Providing training institutions with highly qualified specialists, raising the prestige and social status of pedagogical activity;
- Review of the system and content of training based on the prospects of social and economic development of the country, the needs of society, modern achievements in science, culture, engineering and technology;
- Development and introduction of effective forms and methods of spiritual and moral education and enlightenment of students;
- Introduction of an objective system of quality assessment of education and training, certification and accreditation of educational institutions;

- Creation of a regulatory, logistical and information base that ensures the required level and quality of education in the new socio-economic conditions, the priority of the system of training in practice and guarantees of sustainable development;
- Ensuring the effective integration of education, science and industry, the development of mechanisms for the formation of state requirements for the number and quality of trained personnel, as well as the orders of non-governmental structures, enterprises and organizationsю

References.

- 1.Mamajanovna, E. R. (2020). MODERN-INNOVATIVE MECHANISMS OF TEACHING CHEMISTRY IN HIGHER EDUCATION AND THE ESSENCE OF THEIR CONTENT. International Engineering Journal For Research & Development, 5(Special Issue), 3-3.
- 2.Khoshimov, F. F., Egamberdieva, R., &Fayzullaeva, M. F. (2020). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE UZBEKISTAN-JAPANESE EDUCATION SYSTEM. International Engineering Journal For Research & Development, 5(Special Issue), 4-4. 5.
- 3.Эгамбердиева, Р. (2021). Application of innovative technologies in teaching chemistry in higher education. Обществоиинновации, 2(3/S), 316-319.
- 4.Khoshimov, F. F., Egamberdieva, R., &Fayzullaeva, M. F. (2020). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE UZBEKISTAN-JAPANESE EDUCATION SYSTEM. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(9), 342-347. 7.
- 5.Xoshimov, F. F., &Fayzullaeva, M. F. (2019, October). Japanese experience in education system development. In Conference" Innovative ideas in improving chemistry, food and chemical technologies", NamMTI.
- 6.Khoshimov, F. F., &Fayzullaeva, M. F. (2019, October). Uzbek and Chinese education systems: similarities and differences in reforms. In Conference" Innovative ideas in improving chemistry, food and chemical technologies", NamMTI.
7. Roxatoy Mamajanovna Egamberdieva, Mavluda Nurdinovna Khusanova, Zoxida Sharifjanovna Usmanova. TRAINING OF SMALL SPECIALISTS IN TEACHING CHEMISTRY . Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). Vol 10, Issue 5, May, 2021.786-789. DOI 10.5958/2278-4853.2021.00483.3

PEDAGOGICAL BASES OF THE NEED TO TRAIN JUNIOR SPECIALISTS WORKING IN RURAL AREAS

Usmanova Zohida Sharifjonovna

Assistant, Department of Chemistry, Namangan Institute of Engineering and Technology, Republic of UZBEKISTAN

Annotation: This article provides specific suggestions and recommendations for improving pedagogical skills, and provides guidance on how to apply these recommendations in practice.

Keywords: Considering, are determined, commitment to universal values, strengthening, spiritual heritage, of our people, free expression of one's potential, patriotism and others.

Introduction. Considering the peculiarities of the socio-economic and cultural development of the Republic of Uzbekistan, its differences from the development of other countries, the First President of the Republic of Uzbekistan IA Karimov stressed the need to pay special attention to the following:

- commitment to universal values;
- strengthening and developing the spiritual heritage of our people;
- free expression of one's potential;
- patriotism and others.

It is on the basis of these spiritual and moral qualities that the ways of future economic renewal and development of the republic are determined. To this end, the problem of unemployment can be prevented through a radical reorganization of the work of educating young people in general secondary schools, academic lyceums, vocational colleges. Prior to independence, Uzbekistan was considered a source of raw materials for rural areas. The issue of production of world-class finished products from agricultural raw materials, thus entering the world market, is on the agenda. To this end, the influx of industry into rural areas, the establishment of small enterprises processing agricultural raw materials, the expansion of the network of weaving, sewing, consumer services enterprises is gaining momentum. It has become a requirement of the time to train young specialists from rural youth in terms of content and quality [64-68]. "... It is necessary to bring industry to rural areas, to develop it widely, to build new small and medium enterprises and to create additional jobs, to involve the population living in remote areas. Given the population growth, to understand how important and relevant this event is? it is not difficult," he said.

Main part. We have all the necessary capabilities to serve modern science and technology to the people. The implementation of the national training program will further expand our capabilities and lay the groundwork for a clear

plan in this regard. At the same time, the development of science and technology poses complex problems for society. We need to make revolutionary changes in our thinking and make it a permanent criterion of life. In addition to the traditional tasks in the training and education of workers, there should be new, specific approaches to the current situation. In particular, more efficient use of labor and production capacity, ensuring its rapid growth, the formation of entrepreneurship of people who are able to find the most rational ways to develop production has emerged as a problem of national importance.

The greater use of research results in production leads to the expansion and transformation of the potential of the productive forces, which now includes not only physically fit people, but also professionals engaged in scientific and technical work, engaged in mental work. The role of such specialists in the rural infrastructure, ie the clerk, the bank clerk - the accountant, the staff of children's institutions, health care institutions, etc., is of particular importance.

Although new small enterprises, which have been emerging rapidly in rural areas in recent years, resemble traditional handicraft and craft enterprises, they often use modern equipment, new materials and technology. Therefore, any worker who calls himself a "master" will not be fit to work in such enterprises. For example, a comparison of such a shoemaker 10-15 years ago and a shoemaker and shoemaker, a seamstress and a fashion designer, a carpenter and a furniture maker using modern tools shows this picture.

Results and discussion. Today's weaver cannot achieve his intended purpose by using a loom inherited from his ancestors. That is why the current enterprise, although it is called a "small enterprise", is equipped with semi-automatic or fully automatic machines, the productivity of which is several tens or even hundreds of times higher than before, the use of new - chemical, synthetic materials requires knowledge.

The economy is a complex system of production, exchange, distribution and consumption of a very wide variety of products in terms of its scale. The steady growth of material production contributes not only to the increase in the welfare and culture of the population, the consumption of material goods, but also to the improvement of their housing conditions, health care, utilities, trade and other services, recreation, education, arts and sports. It should be explained to students that it creates a wide range of opportunities. Because the majority of students do not understand the essence of professions, they do not want to work in these fields after graduation. It should also be explained that these two aspects, especially material production, are related to science and education.

By explaining the ratio of population to labor, it is important to draw students' attention to the fact that in the current situation it is very important to expand the service sector, which is directly related to the productive sector, not only as a raw material but also as a finished product. In a market economy, it is necessary to ensure economic interest not only by increasing the production of raw materials, but also by turning it into a finished product, bringing it to a level of production that meets world standards in terms of quality. So, although we have been talking about cultivating diligence until now, we have meant that in any labor there is only activity, that is, action. Now we need to cultivate a combination of both mental and physical labor, that is, a love of entrepreneurial, entrepreneurial labor. "Wouldn't it be possible to revive the various professions - potters, tinsmiths, knife-makers, packers, weavers, telpaks, etc., and fill thousands of people with jobs and the market with goods?" It requires perseverance, frustration, kindness, and more importantly, responsibility. Do the same. If necessary, we will exempt smallholders from paying taxes by a special decision, "said the head of our state at the time.

To live in a society, a person must be prepared for activities of a certain nature. The masses of the people have always understood this necessity. That is why it has become the duty of the people and society to bring up the younger generation in the spirit of love for work.

Different organization of labor is a means of educating a healthy, physically strong person. Typically, people who engage in physical activity have well-developed muscles, a beautiful body structure, a healthy lung and an energetic heart, and a normal mental system. In labor, a person's sensory organs develop and improve, which is of great importance in his aesthetic upbringing and all-round perfection. The role of labor in mental development is also incomparable. The importance of labor is especially great in the implementation of a comprehensive approach to educational work. When a person is able to work to the best of his ability, he can grow up to be a person who is useful to society, who can combine spiritual, political, labor and moral education, and who can work with adults. In turn, ideological, political, moral, intellectual, aesthetic and physical education form in students a love for work and future professions, creative initiative in a market economy, the application of theoretical knowledge in practice, allowing them to acquire professional skills faster. A healthy generation is a great asset to society. This leads to the welfare of the people. The establishment of small and private enterprises is the basis of a market economy. If we do not develop such a small but effective industry, it will be difficult to achieve our goals. There is a one-sidedness in the organization of small, medium

and private enterprises. They traded more and more instead of producing consumer goods as stipulated in their charters, and did not go beyond intermediing. "Only through the development of medium, small and private entrepreneurship, improving the living standards of the rural population can we achieve sustainable development of our economy, ensure the well-being of our people.

We consider it expedient to provide brief, historical information on the preparation of young people for work in the human society, the use of young people in career choices, before embarking on the training of personnel for the newly established manufacturing enterprises. Man works to meet his vital needs such as food, clothing, and housing. From the time he began to have a conscious influence on nature, his labor activity also emerged as he saw labor as a source of satisfaction for his spiritual needs. A person who is skilled in his work will not be indifferent to what kind of work he does. Only when he is engaged in work that is beloved and useful to him, when he masters it perfectly, when he uses his intellect, when he takes a creative approach, can he work with deep spiritual satisfaction and set an example of initiative. In our society, people who work not only in terms of material interests, but also with spiritual satisfaction, such as love of their profession, lightening the burden of the people, have always been valued . It should be noted that the analysis of young people's interest in the profession plays an important role in determining the pedagogical basis for the training of junior specialists. Our research has shown that the emergence of interest in the profession among young people is diverse and that it has different developmental dynamics. The lack of stability and stability of young people's professional orientation is due, firstly, to their age, and secondly, the rapid growth of modern science and technology, the richness of information, direct observation and impressions, the abundance of social change in society.

Conclusions. A survey of general secondary schools to determine students' career choices concluded that 59% of students had a partial or complete change in their career choices by the time they finished grade IX, 25 percent in grade X, and 15 percent in grade 11. The percentage of career choice varies.

In addition, a survey was conducted among 9th grade students to determine the level of readiness of students to choose a profession. An analysis of their responses yielded the following results: 57 percent of students did not know where to go in grade X, 20.4 percent did not know where to go after graduating from grade IX, 15 percent did not attend secondary special education, 5.4 percent did not work, and only 1.2 percent of students decided to go to vocational schools.

The results of one-on-one interviews with ninth-graders revealed that they did not know much about their careers and did not have a full understanding of their importance in training junior specialists in various specialties. To prove our point, we asked students the following questions. Students of VIII, IX, XI grades were involved in the questions, and a total of 1234 students received answers.

References.

1.Mamajanovna, E. R. (2020). MODERN-INNOVATIVE MECHANISMS OF TEACHING CHEMISTRY IN HIGHER EDUCATION AND THE ESSENCE OF THEIR CONTENT. International Engineering Journal For Research & Development, 5(Special Issue), 3-3.

2.Khoshimov, F. F., Egamberdieva, R., &Fayzullaeva, M. F. (2020). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE UZBEKISTAN-JAPANESE EDUCATION SYSTEM. International Engineering Journal For Research & Development, 5(Special Issue), 4-4. 5.

3.Эгамбердиева, Р. (2021). Application of innovative technologies in teaching chemistry in higher education. Обществоиинновации, 2(3/S), 316-319.

4.Khoshimov, F. F., Egamberdieva, R., &Fayzullaeva, M. F. (2020). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE UZBEKISTAN-JAPANESE EDUCATION SYSTEM. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(9), 342-347. 7.

5.Xoshimov, F. F., &Fayzullaeva, M. F. (2019, October). Japanese experience in education system development. In Conference" Innovative ideas in improving chemistry, food and chemical technologies", NamMTI.

6.Khoshimov, F. F., &Fayzullaeva, M. F. (2019, October). Uzbek and Chinese education systems: similarities and differences in reforms. In Conference" Innovative ideas in improving chemistry, food and chemical technologies", NamMTI

7. Roxatoy Mamajanovna Egamberdieva, Mavluda Nurdinovna Khusanova, Zoxida Sharifjanovna Usmanova. TRAINING OF SMALL SPECIALISTS IN TEACHING CHEMISTRY . Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). Vol 10, Issue 5, May, 2021.786-789. DOI 10.5958/2278-4853.2021.00483.3

DEONTOLOGIK OMILLAR ORQALI ERISHILIGAN OMILLAR VA TAMOYILLAR

Uzakova Qansuliy Yerejepbaevna
Mnajatdinov Dastan Mnajatdin og'li
Navoiy davlat konchilik instituti Nukus filiali

Annotatsiya: Bungungi kundagi mamlakatimizdagi takomillashib borayotgan va tubdan yangilanib borayotgan bir qator soha va yo'nalishlar mavjud. Ta'kitlash joizki, Deontologiya ham ushbu yo'nalishlaridan biridir. Ushbu maqolada, deontologiya nima, qanday turlari mavjud va hozirgi kunda mamlakatimizdagi o'rni haqida batafsil tarzda ma'lumotlar berilgan. Professional deontologiya va unda foydalanish haqidagi ma'lumotlar keltirilgan va natijalar nazariy tarzda berib, o'tilgan.

Kalit so'zlar: deontologiya, Professional deontologiya, axloq, ilmiy fanlar, ta'lim, tibbiy deontologiyasi.

Mamlakatimizda yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'g'il-qizlarning zamonaviy bilim olishi, yuksak ma'naviyatli bo'lib ulg'ayishi uchun zarur sharoit yaratish borasidagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. Yuqori sinflarda bolalar shaxs bo'lib, jamoa bo'lib shakllanadi, dedi davlatimiz rahbari. Ayni o'sha paytda ularni o'zlari o'rgangan muhitdan ajratib qo'ymaslik kerak. Bu yoshlarning ruhiyatiga, davomatiga, oxir-oqibatda ta'lim-tarbiyasiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Shu bois ta'lim jarayonining usluksizligini ta'minlash, o'quv dasturlarini takomillashtirish zarur. Shavkat Mirziyoyev 15-iyun kuni Toshkentda bo'lib o'tgan "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzuidagi anjumanda so'zlagan nutqida yosh avlod tarbiyasi haqida alohida to'xtalib o'tdi. "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan", deya ta'kidladi Prezidentimiz. Bu vazifalar maktab, oila, mahalla, butun jamoatchilikka katta mas'uliyat yuklaydi. Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasining barcha bo'g'inlari – maktabgacha ta'lim, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimini takomillashtirish, yangi muassasalar bunyod etish va

mavjudlarini qayta ta'mirlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar yoshlar kamolotida o'z samarasini beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi o'tkazildi.

Jahon tarixiga nazar solsak, har bir xalq avvalo ma'naviy birlashuvi, milliy g'oyasi bilan yuksalgan. Bugun yangi hayot qurish, rivojlangan davlatlar qatoriga chiqish yo'lidan borayotgan mamlakatimizda ham milliy g'oya masalasi juda muhim ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda bu borada qator qarorlar qabul qilindi. Respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashi raisi Prezident ekani belgilab qo'yildi. Kengashning hududiy bo'limlariga mas'ullik hokimlar zimmasiga yuklatildi. Bu o'zgarish ma'naviy-ma'rifiy ishlarni davlatimiz siyosatida yanada yuksak o'ringa ko'tardi.

- Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir, - dedi Shavkat Mirziyoyev yig'ilishda. - Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi - bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi - ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat.

Yaqinda bo'lib o'tgan yirik tadbirlar - davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga Murojaatnomasi, O'zbekiston yoshlarining birinchi forumi hamda Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishida ma'naviyat yo'nalishidagi dolzarb vazifalar belgilab berildi. Chunki bu borada yechimini kutib turgan, o'zgarishlar shamoli kirib bormagan masalalar ko'p. Milliy g'oyaning mohiyatini to'liq anglab yetmagan, eski mafkurani tasavvur qilib, bunga yuzaki qaraydiganlar ham yo'q emas. Shu bois Prezident mamlakatimiz mafkurasining asosiy g'oyasini ta'kidlab o'tdi:

- Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan, - dedi davlatimiz rahbari.

Shuningdek, maktablar, o'rta maxsus va oliy ta'lim dargohlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Barcha

oliygoh va ularning filiallarida mavjud shtat birliklari doirasida yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor lavozimi joriy etilishi aytili.

Mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratildi. "Bir ziyoli – bir mahallaga ma'naviy homiy" tamoyili asosida har bir mahallaga professor-o'qituvchi va taniqli ziyolilar birlashtirilishi ma'lum qilindi. Shuningdek, Toshkent shahar nuroniylarining tarbiyasi og'ir, ishsiz yoshlarga ko'maklashish bo'yicha tashabbusi qo'llab-quvvatlandi.

Hududlar markazida namunaviy loyiha asosida ma'naviyat va ma'rifat maskanlarini barpo etish, mahalliy byudjetlar hisobidan sohaga qo'shimcha shtatlar ajratish bo'yicha ko'rsatma berildi.

Toshkent shahridagi "G'alaba bog'i" majmuasini xalqimiz, ayniqsa, yoshlar uchun harbiy tarix va ajdodlarimiz qahramonligini o'rganish bo'yicha ilmiy markazga aylantirish taklifi bildirildi.

Yoshlarni vatanparvarlik, milliy iftixor ruhida tarbiyalash, buning uchun tarixni yaxshi o'rgatish, bu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish muhimligi ta'kidlandi.

Deontologiya bu sinf nomini berish uchun ishlatiladigan tushuncha harakat qildi yoki intizom qaysi tahlil qilishga e'tibor beradi uy vazifasi va qadriyatlar tomonidan boshqariladi axloqiy. Aytilishicha, ingliz faylasufi Jeremi Bentham, u bu tushunchani uyg'unlashtirishga javobgardir. Deontologiya ma'lum bo'lgan narsalarning bir qismidir axloq normativ (falsafa nima yaxshi deb qaralishi kerakligini va nimani yomon deb tavsiflash kerakligini ko'rsatadi). Bu shuni anglatadiki, har bir kasb, savdo yoki o'ziga xos sohada har kimning burchi nima ekanligini ko'rsatadigan o'ziga xos deontologiyasi bo'lishi mumkin shaxs. Odatda, ma'lum kasblar axloq kodeksi, mashqini bajaradiganlarning axloqiy majburiyatlarini to'playdigan o'ziga xos qo'llanma ishlash. Shuni ta'kidlash kerakki, axloq shaxsning ichki majburiyatlarini tahlil qiladi; ya'ni nima qilish kerak yoki nima bo'lishidan qochish kerak xabardorlik. Etika tomonidan taqsimlangan va qabul qilingan qadriyatlar deontologik kodlar bo'yicha to'planadi.

Tibbiyot sohasida tibbiy etika kodeksi deb nomlanuvchi narsa mavjud bo'lib, biz ulardan quyidagi belgilarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin: Tibbiy deontologiya deb ham ataladi. U har doim shifokor sifatida ishlaydigan mutaxassislarining harakatlarini boshqarishi kerak bo'lgan axloqiy tabiatning qoidalari yoki tamoyillari to'plamidan iborat. Xususan, u tibbiyot bilan

shug'ullanadigan har qanday mutaxassisning etika asoslari deb hisoblanadigan bir qator printsiplarga asoslangan: adolat, xayriya, nochorlik va avtonomiya. Yuqorida qayd etilgan qoidalarga rioya qilmaslik tegishli organ qaror qabul qilishi kerak bo'lgan intizomiy huquqbuzarlikka olib keladi, deb belgilaydi.

1. Ushbu kod avval Gippokratning qasamyodi bilan shakllantirilgan, so'ngra quyidagi masalalar bilan shug'ullanadigan boshqa normalar va ko'rsatmalar bilan to'ldirilgan: Shifokorning bemorlar bilan munosabatlari, professional sir, tibbiy yordam sifati, vijdonan e'tiroz, insonning ko'payishi, organ transplantatsiyasi, tibbiy tadqiqotlar. hayot oxirida tibbiy yordam, Boshqa shifokorlar bilan, sog'liqni saqlash sohasidagi boshqa mutaxassislar bilan yoki kollektiv tibbiy korporatsiya bilan munosabatlar.

Tibbiy ta'lim. Genetik testlar.

Professional deontologiya uchun amal qiladi jurnalistika , boshqa sohalar qatorida. Deontologiyaning fikriga ko'ra, jurnalistlar har doim tasdiqlangan ma'lumotlar bilan ish olib borishlari, ular yozayotgan ma'lumotlarning haqqoniyligini tasdiqlashlari, ma'lumotlarni taqdim etuvchi manbalarni himoya qilishlari va boshqa printsiplar orasida o'zlarining mualliflarining ismlarini ko'rsatmasdan mazmunini ko'rsatmasliklari kerak. Agar jurnalist ushbu mezonlarni buzsa, u ishlayotgan ommaviy axborot vositalarining ichki normalariga binoan turli xil jazolar olishi mumkin.

Ushbu professional sohada ikki turni ajratish va hurmat qilish ayniqsa qiyinlashadi ozodlik jurnalistika bilan chambarchas bog'liq ifoda va bu ma'lumotlar. Ularning o'xshashligining sababi shundaki, ikkalasi ham aloqa maqsadlariga intilishadi nimadir, garchi asosiy farq shundaki.

O'zini erkin ifoda etishdan ko'ra ko'proq huquqlar hurmatga sazovor bo'lish uchun kurashish va boshqa inson huquqlarini tarqatish uchun asos bo'lganligi sababli. Xulosa qilib aytganda, fikr bildirish erkinligi bahsli mavzular bilan bog'liq; Boshqa tomondan, ma'lumotlarning yangilik sifatida nashr etilishi kerak bo'lgan voqealar atrofida aylanadi. Ikkala erkinlik ham a shakllanishi uchun zarurdir fikr o'z-o'zidan paydo bo'ladigan jamoat, zulm va ko'rinmas chegaralarsiz, ammo deontologiya uni utopik dunyoda bo'lgani kabi osonlashtirmaydi.

Erkinlik ma'lumotlar Bu barcha insonlar qulog'imizga etib boradigan har qanday tarixni tarqatish huquqini anglatadi, ammo deontologiya bu jarayonda ba'zi ehtiyotkorlik choralarini talab qiladi, ularning ba'zilari oldingi paragrafda aytib o'tilgan va hayotning murakkabligi ushbu erkinlikdan foydalanish har doim

qulay yoki samarali bo'ladi; Hatto shunday holatlar ham bo'lishi mumkinki, bunda uchinchi tomon undan zavqlanishiga xalaqit beradi adolatli.

Bizga o'z fikrlarimizni bildirish huquqini beradigan fikr erkinligi tushunchasiga qaytsak, ajratib ko'rsatilishi mumkin bo'lgan ikkita sifat darajasiga qaraylik:

*ma'lumot funksiyasi qolgan odamlarga haqiqiy va qiziqarli xabarni etkazadigan haqiqiy voqea haqida. Bu haqiqatning muhimligini ta'kidlash kerak xabari, chunki bu uning axborot xususiyatini bekor qiladigan xususiyatdir;

*fikr funksiyasi Bu avvalgisi kabi muhimdir, chunki har ikkala fikr bir-birini to'ldiradi va boyitadi, chunki bu ma'lumotning tabiiy va zaruriy natijasi hisoblanadi.

Fikrga kelsak, demokratiyani to'ydirish va saqlash, inson huquqlarini amalga oshirishda hamkorlik qilishning asosiy vazifasi bo'lishi shart emas.

Axloq - vazifa va Xudoga bo'ysunish.

Deontologik axloqiy tizimlar mustaqil axloq me'yorlari yoki majburiyatlariga qat'iy rioya qilish bilan tavsiflanadi. To'g'ri axloqiy tanlovlarni amalga oshirish uchun biz axloqiy burchlarimiz va bu vazifalarni tartibga solish uchun qanday to'g'ri qoidalar mavjudligini tushunishimiz kerak. Biz o'z vazifamizga bo'ysunib, biz axloqan yurishamiz. Biz o'z vazifamizga rioya qilmasak, biz axloqsiz harakat qilamiz. Odatda har qanday deontologik tizimda bizning burchlarimiz, qoidalarimiz va majburiyatlarimiz Xudo tomonidan belgilanadi. Shunday qilib, axloqiy bo'lish, Xudoga itoat qilishdir.

Axloqiy burchning motivatsiyasi

Deontologik axloqiy tizimlar, odatda, muayyan harakatlarning nima uchun qilinayotganining sabablarini ta'kidlaydi. Oddiy axloq qoidalariga rioya qilish odatda etarli emas; Buning o'rniga, biz ham to'g'ri motivasyonlarga ega bo'lishimiz kerak. Bu axloqiy qoidani buzganiga qaramay, axloqsiz deb hisoblanmasligi mumkin. Ya'ni, ba'zi bir to'g'ri axloqiy burchga rioya qilishga undashgan (va, ehtimol, halol xatoga yo'l qo'yishgan). Shunga qaramay, faqat to'g'ri motivatsiya hech qachon deontologik axloqiy tizimda harakat uchun asos hisoblanadi. Amalni axloqiy jihatdan to'g'ri deb tavsiflash uchun asos sifatida foydalanish mumkin emas. Bundan tashqari, to'g'ri yo'l tutish kerak bo'lgan narsaga ishonish uchun etarli emas. Vazifalar va majburiyatlarni ob'ektiv ravishda va mutlaqo aniq

belgilash kerak. Deontologik tizimlarda sub'ektiv tuyg'ularga o'rin yo'q. Aksincha, aksariyat tarafdorlar sub'ektivizm va nisbiylikni barcha shakllarda qoralaydi.

Ilmiy fanlar

Deontologiya haqida tushunchalarni tushunishning eng muhim jihati shundaki, ularning axloqiy tamoyillari ushbu tamoyillarga amal qilgan har qanday oqibatlardan butunlay ajralib turadi. Shunday qilib, yolg'on so'zlamoqchi bo'lgan axloqiy burchingiz bo'lsa, unda yolg'on gapirish har doim noto'g'ri - hatto boshqalarga zarar etkazsa ham.

Deontologiya so'zi yunoncha ildizlardan olingan deondir. Bu ma'no fani va logotipdir. Shunday qilib, deontologiya "vazifa fani" dir.

Deontologik axloqiy tizimlar so'raladigan asosiy savollar quyidagilardan iborat:

- Mening axloqiy burchim nima?
- Mening axloqiy burchlarim nima?
- Biror axloqiy burchimni boshqasiga nisbatan qanday tortishim mumkin?

Deontologik axloqning turlari

Deontologik axloqiy nazariyalarning ayrim misollari quyidagilardir:

▪ **Ilohiy Buyruq** - Deontologik axloqiy nazariyalarning eng keng tarqalgan shakllari - bu xudolarning axloqiy majburiyatlarini to'playdiganlardir. Misol uchun, ko'plab masihchilarning fikriga ko'ra, agar u Xudo tomonidan o'rnatilgan qoidalar va majburiyatlarga rozi bo'lsa, bu ish axloqiy jihatdan to'g'ridir.

▪ Vazifalar **nazariyasi** - Agar majburiyat va majburiyatlarning ayrim ro'yxati bilan muvofiq bo'lsa, ish axloqiy jihatdan to'g'ri.

▪ **Huquqlar nazariyasi** - Agar inson barcha insonlarning (yoki hech bo'lmaganda jamiyatning barcha a'zolari) huquqlarini etarlicha hurmat qilsa, ish axloqiy jihatdan to'g'ri. Bu shuningdek ba'zan Libertarizm deb ataladi, chunki odamlar harakatlarining boshqalarning huquqlariga tajovuz qilmaguncha, xohlagan narsani qilish uchun qonuniy ravishda erkin bo'lishi kerak.

▪ **Shartnoma shartlari** - Har qanday oqilona axloqiy vositalar o'zaro manfaatdorlik uchun ijtimoiy munosabatlar (shartnoma) tuzishga rioya qilishga

rozilik beradigan qoidalarga muvofiq bo'lsa, xatti-harakatlar axloqiy jihatdan to'g'ri. Bu, ba'zan shartnoma deb ataladi.

▪ **Monistik Deontologiya** - Agar boshqa birlashtiruvchi tamoyillarga rioya qiladigan ba'zi bir deontologik printsiplarga rozi bo'lsa, bu ish axloqiy jihatdan to'g'ri.

Ma'nosabatsiz axloqiy burchlar

Deontologik axloqiy tizimlarni tanqid qilish, axloqiy burchlar o'rtasidagi ziddiyatlarni hal etishning aniq yo'lini bermaslikdir. Deontologik axloqiy tizim, masalan, yolg'on so'zlashni emas, balki boshqalarni zararlardan himoya qilish uchun axloqiy burchni o'z ichiga olishi kerak.

Natsistlar va yahudiylar bilan bog'liq bo'lgan yuqoridagi vaziyatda, bu ikki axloqiy vazifani tanlashni qanday qilib inson tanlaydi? Bunga ommabop javob, "kamroq ikkita yovuzlikni" tanlashdir. Biroq, bu ikkovidan qaysi biri eng yomon oqibatlariga olib kelishini bilishga tayanadi. Shu sababli, axloqiy tanlov deontologik asosdan emas, balki yakuniy xolatda amalga oshiriladi.

Ba'zi tanqidchilarning fikricha, deontologik axloqiy tizimlar, aslida, noqonuniy axloqiy tizimlardir.

Ushbu dalilga ko'ra, deontologik tizimlarda bayon etilgan majburiyatlar va majburiyatlar, aslida, eng yaxshi natijalarga erishish uchun uzoq vaqt davomida ko'rsatib o'tilgan harakatlardir. Oxir-oqibat ular odat va qonun bilan mustahkamlangan. Odamlar ularga yoki ularning oqibatlarini juda ko'p o'ylashni to'xtatishadi - ular to'g'ri deb hisoblanadilar. Deontologik axloq, shuning uchun ham narsalar butunlay o'zgartirilgan bo'lsa ham, muayyan vazifalar sabablari unutilgan axloqiydir.

Axloqiy vazifalarni so'rash. Ikkinchi bir tanqidga ko'ra, deontologik axloqiy tizimlar, harakatning axloqi shubhali bo'lgan kulrang joylarga osonlik bilan yo'l qo'ymaydi. Ular mutloq tamoyillar va mutlaq xulosalarga asoslangan tizimlardir.

Haqiqiy hayotda axloqiy masalalar, odatda, qora va rangli tanlovlardan ko'ra, kulrang maydonlarni o'z ichiga oladi. Odatda biz ziddiyatli vazifalar, qiziqishlar va narsalarni qiyinlashtiradigan masalalarga egamiz. Qaysi axloq qoidalariga amal qilish kerak? Yana bir tanqidiy tanqid - bu qaysi vazifalar oqibatlaridan qat'i nazar, biz qanday yo'l tutishimiz kerakligi haqida savol. XVIII asrda amal qilishi

mumkin bo'lgan majburiyatlar bugungi kunda amal qilmaydi. Biroq kimni tark etish kerak va kimlar hali ham amalda bo'lishlari kerak? Agar kimdir tark etilsa, 18 asrda ularning axloqiy burchlari ekanligiga qanday qarashimiz mumkin? Agar ular Xudo tomonidan yaratilgan vazifalar bo'lsa, bugungi kunda ular qanday vazifani bajarishni to'xtatishlari mumkin? Deontologik tizimlarni rivojlantirishga qaratilgan ko'plab harakatlar har qanday vaqtda yoki har doim va qanday qilib ma'lum bo'lgan vazifalarni qanday va nima uchun joriy qilishini tushuntirishga qaratiladi.

Xulosa. Dindor imonlilar ko'pincha qiyin ahvolda. Ular o'tmishdagi imonlilar aniq vazifalarni Xudo tomonidan yaratilgan ob'ektiv, mutlaq axloqiy talablar sifatida qanday muomalada bo'lishganini tushuntirishga harakat qilmoqdalar, lekin bugungi kunda ular yo'q. Bugungi kunda biz Xudo tomonidan yaratilgan mutlaq, ob'ektiv axloqiy talablarga egamiz. Dinsiz ateistlar juda kam hollarda deontologik axloqiy tizimlarga obuna bo'lishining sabablari. Bunday tizimlar vaqti-vaqti bilan joriy axloqiy tushunchalarga ega bo'lishi mumkinligi inkor etilmasa ham. Deontologiya fani jamiyat va inson rivoji uchun muhim omillarni kashf etishga qodir bo'lgan fandır. Bu fanni oliy va o'rta ta'lim o'quv muassasalarida ushbu fanni o'qitish yangi natijalarni berishi turgan gap.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. AzJzxo jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — T.: TDPU, «Nizomiy», 2003. 14. Avliyoqulov /V. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. — T.: 2001.
2. Ziyomhammadov B., Tojiyev M. Pedagogik texnologiya — zamonaviy o'zbek milliy modeli. — T.: «Lider Press», 2009.
3. Ziyomhammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. ~ T.: «Turon-Iqbol», 2006.
4. Т.В. Педагогическая этика Т.В. Мишаткина. РостовДону: Феникс, Мн.: ТетраСистемс, 2004.
5. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии / К.М. Левитан. М.: 1994.
6. Рыскельдиева Л.Т. Деонтология в истории философии / Л.Т. Рыскельдиева. Симферополь: Таврия, 2004.
7. <https://president.uz/oz/lists/view/4089>
8. https://uz.vvikipedla.com/wiki/Deontological_ethics
9. <https://hozir.org/huquq-va-deontologiya-asoslari.html>

CHEGARAVIY QATLAMDA XOS QIYMAT MUAMMOSINI CHEGARAVIY VA UZLUKSIZLIK SHARTLARI YORDAMIDA YECHISH

Normurodov Ch.B.

TerDU f.m.f.d.prof.

Amirqulov Ch.J.

TerDU stajyor-o'qituvchi

Tog'ayev I.P.

TerDU talabasi

Eshnazarov N.X.

TerDU talabasi

Nodirov Sh.T.

TerDU talabasi

Anatatsiya Bu mavzumizda biz chegaraviy qatlamda xos qiymat muammosini qaraymiz hamda uning yechimlarini topish yo'llarini qaraymiz.

Kalit so'z: Chegaraviy qatlam, Orr-Zemurfeld tenglamasi, xos qiymat, yarimcheksiz tekis plastinka, yupqa qatlam chegaraviy qatlam.

Bu mavzumizda biz chegaraviy qatlamda xos qiymat muammosini qaraymiz. Buning uchun chegaraviy qatlamda Chegaraviy va uzluksizlik shartlarini qo'yamiz. Bizga Orr-Zemurfeld tenglamasi uchun xos qiymat muammosinidan

$$\frac{1}{ikRe} D^2 \psi - \left((U(\eta) - \lambda)D + \frac{d^2 U}{d\eta^2} \right) \psi = 0, \quad \eta_0 < \eta < \eta_1 \quad (1)$$

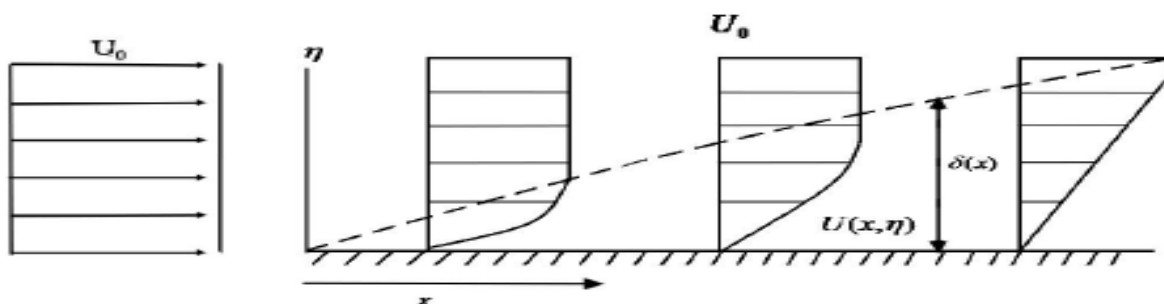
$$\psi(\eta_0) = \frac{d\psi}{d\eta}(\eta_0) = 0, \quad \psi(\eta_1) = \frac{d\psi}{d\eta}(\eta_1) = 0 \quad (2)$$

shartlar berilgan.

Tenglama (1) dagi asosiy oqim $U(\eta)$ nosimmetrik funksiya, yani chegaraviy qatlamdagi oqim profile bo'lsin. Chegaraviy qatlamlar (2) bir jinsli bo'lib, ularning fizik muammosi chegaradan o'tib ketmasligi va yopishqoqlik shartlaridan iborat. Tenglama (1) da $D = \frac{d^2}{d\eta^2} - k^2$ -differensial operator, $U(\eta)$ -asosiy oqimga ko'ndalang yo'naltirilgan koordinata, k -to'lqin soni, Re -reynolds soni, $\psi(\eta)$ -qo'zg'alishlar uchun tok funksiyasi amplitudasi, $\lambda = \lambda_r + i\lambda_i$ -masalaning xos qiymatlari bo'lib, bu yerda λ_r -to'lqinli qo'zg'alishlarning fazoviy tezligi, λ_i -o'sish kaifisienti. Agar $\lambda_i > 0$ bo'lsa, u holda oqim turg'unmas, agar $\lambda_i < 0$ bo'lsa oqim turg'un bo'ladi. Agar $\lambda_i = 0$ bo'lsa, u holda tebranishlar neytral turg'un bo'ladi. (k, Re) tekisligida $\lambda_i = 0$ bo'ladigan nuqtalar to'plami egri chiziqni tashkil etadi, bu egri chiziq neytral turg'unlik egri chizig'i deyiladi. Mavzuda ishida

tekis plastinkadagi laminar oqim turg'unligini tadqiq etishda neytral turg'unlik egri chiziqlarini hosil qilish qaraladi, bunda bosim gradienti turlicha bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, tenglama (1) dagi $U(y)$ funksiya chegaraviy qatlamdagi tezlik profili bo'lsin. Yarimcheksiz tekis plastinkadagi chegaraviy qatlamni qaraymiz, u rasmda keltirilgan



Oqib kelayotgan oqim tezligini v_0 - orqali belgilaymiz, x o'qini plastinka bo'ylab, η o'qini plastinkaga perpendikulyar qilib yo'naltiramiz, koordinata boshiga esa plastinkaning oldingi qismiga joylashtiramiz.

Yopishqoq suyuqliklar uchun plastinkaga yopishish sodir bo'ladi, u plastinkaga yaqin sohada suyuqlikning plastinkaga ishqalanishi evaziga yupqa qatlam paydo bo'lishiga olib keladi, bu qatlamning mavjudligi tok chiziqlari harakatini keskin o'zgartirib yuboradi. Ushbu yupqa qatlamda oqimning tezligi plastinkadan noldan (yopishqoqlik), o'zining tashqi oqimdagi to'liq qiymatigacha erishadi, ushbu oqimda suyuqlikni ishqalanishsiz harakatlanayapti deb qarashimiz mumkin. Takidlangan yupqa qatlam chegaraviy qatlam yoki ishqalanish qatlami deb ataladi. Chegaraviy qatlam qalinligini $\delta(x)$ orqali belgilaymiz. Ushbu qatlam plastinkaning bosh qismidan uzoqlashib borganda asta-sekin o'sib (kengayib) boradi.

Ko'rinib turibdiki, bu holda tezlik profili ikkita koordinataga bog'liq bo'ladi, ya'ni x va η dan : $U(x, \eta)$. Mualliflar ishlarida [1-5] ko'rsatilishicha,

Tezlik $U(x, \eta)$ va η uchun mos masshtablarni shunday tanlash mumkinki, bunda tezlik profillari $U(x, \eta)$ plastinkaning oldingi qismidan ixtiyoriy x masofalarda affin-o'xshash bo'ladi. Tezlik profili $U(x, \eta)$ uchun xarakterli masshtab sifatida oqib kelayotgan oqim tezligi U_0 ni, koordinata η uchun xarakterli masshtab qilib chegaraviy qatlam qalinligi $\delta(x)$ ni olish mumkin. Bunday holda chegaraviy qatlamdagi tezlik profillari o'zaro affin-o'xshash bo'ladi va faqat bitta η koordinata orqali xarakterlanadi, ya'ni $U = U(\eta)$.

Bunda tenglama (1) uchun xarakterli o'lchamsiz parametrlar to'plami ushbu formulalar bo'yicha aniqlanadi:

$$Re = \frac{U_0 \delta}{\nu}, \quad \delta = \sqrt{2\nu L / U_0}, \quad k\delta = \left(\frac{2\pi}{l}\right) \delta = GRe.$$
$$G_1 = \frac{2\pi}{R_1}, \quad R_1 = IU_0 / \nu$$

Bu yerda $\nu = \mu / \rho$ - kinematik yopishqoqlik, U_0 - chegaraviy qatlamdan tashqaridagi xarakterli tezlik, L - plastinka bo'ylab xarakterli uzunlik, δ - chegaraviy qatlamning qalinligi, l - qo'zg'alishlar to'lqini uzunligi, k, G - to'lqin soni, R_1 - to'lqin uzunligi bo'yicha Reynolds soni, Re - Reynolds soni. Chegaraviy shartlar quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$\psi(\eta) = \frac{d\psi}{d\eta} = 0, \quad \text{agar } \eta = 0$$

$$\psi(\eta), \frac{d\psi}{d\eta} \rightarrow 0, \quad \text{agar } \eta \rightarrow 0 \quad (3)$$

Bu shartlardan birinchisi chegaradan o'tib ketmaslik va yopishqoqlik shartlaridir, ikkinchisi esa, chegaradan uzoqda qo'zg'alishlar so'nishini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Лин Ц.Ц. «Теория гидродинамической устойчивости». – М.:Иностранная литература., 1958–195с.
2. Бетчов Р. , Кпиминале В. «Вопросы гидродинамической устойчивости». –М.: Мир, 1971 –350с.
3. Шлихтинг Г. «Теория пограничного слоя» –М.: Наука, 1974 –571с.
4. Гольдштик М. А., Штерн В. Н. «Гидродинамическая устойчивость и турбулентность». –Новосибирск: Наука, Сиб. отд –ние, 1977 –366с.
5. Дразин Ф. «Введение в теорию гидродинамической устойчивости». –М.:Физматлит, 2005 –88с.
6. Orszag S. A. "Accurate Solution of the Orr–Sommerfeld Stability Equation"//J.fluid mech. –1971.–№4(50).–P.689–701.
7. Grosch C.E., Salwen H. "The Stability of steady and time development plane Poiseuille flow"// J.fluid mech. –1968. –№1(34). –P.177–205.

UZUM YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASINING XALQ XO'JALIGIDAGI AHAMIYATI

Botirova Durdigul Rustam qizi
Guliston davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Uzumchilik qishloq xo'jaligining keng tarqalgan qadimiy tarmoqlaridan biri bo'lib, hozirgi davrda ham ko'pgina mamlakatlarning xalq xo'jaligida salmoqli o'rinni egallaydi. Shunday ekan, ushbu maqolada uzum yetishtirishning xalq xo'jaligidagi ahamiyati bilan tanishib chiqamiz.

Kalit so'zlar: Uzum, fruktoza, glyukoza, vitamin, uzum sharbati, mayiz, tokzor.

Uzumchilik mamlakatimiz qishloq xo'jaligining qadimdan rivojlanib kelayotgan serdaromad hamda muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonning tabiiy iqlim sharoiti esa bu yerda turli-xil uzum navlarini yetishtirish va yuqori daromad olish imkonini beradi. Mamlakatimizda yetishtirilayotgan uzum navlari o'zining tashqi ko'rinishi, mazasi bilan xaridorlarni o'ziga tortadi. Bu esa o'z navbatida mahsulotga bo'lgan talabning yanada ortishiga sababchi bo'ladi.

Uzumdan turli maqsadlarda ya'ni, iste'mol qilish va qayta ishlash maqsadida foydalaniladi. Asosan, iyul oyidan noyabr oyigacha yangiligicha is'temol qilinadi. Maxsus sovutgichlarda saqlanganlarini mart-aprel oylarida ham shifobaxsh meva sifatida is'temol qilish mumkin. Shuningdek, yangi uzumdan murabbo, kompot, sharbatlar, konsentratlar, yuqori sifatli vinolar ham tayyorlanadi.

Shu bilan birgalikda uzum mahsulotlarini quritish orqali o'ta to'yimli, shifobaxsh masulot olish mumkin. Quritilgan uzm mahsulotlari qadimdan qadrlanib kelingan va ular parhezlik xususiyatiga egadir. Uzum mayizi tarkibida 80% gacha qand moddasi bo'lib, asosan u glyukoza va fruktozadan iborat. Mayizning qimmatliligi yana shundakli, uni uzoq muddat saqlash, uzoq joylarga olib borish mumkin. Uzum uzoq safarga boruvchilar uchun organizmga quvvat beruvchi, toliqishdan asrovchi bebaho oziqa hisoblanadi.

Uzum ozuqaviylik jihatidan yuqori, inson organizmi uchun zarur bo'lgan mahsulotlardan biri hisoblanadi. Pishib yetilgan uzum tarkibida, ayniqsa kishmish navlarida 28-30% gacha organizm tomonidan tez o'zlashtiriladigan qandlar, glyukoza, fruktoza va saxaroza bor. Fruktoza oshqozon osti bezining ishtirokisiz tez singadi. Shuning uchun qand kasalligining oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birgalikda yangi uzilgan uzum tarkibida inson salomatligi uchun zarur bo'lgan olma, vino, limon, qaxrabo, shavel, chumoli kabi

organik kislotalar, hamda kaliy, kalsiy, fosfor, natriy kabi mineral tuzlar, meva po'sti tarkibida esa rang beruvchi pigmentlar mavjud.

Uzum tarkibida A, C, PP, B1, B2, B6, B12 kabi vitaminlarning borligi uning foydali xususiyatlarini yanada oshiradi. B guruh vitaminlar, aminokislotalarning qanday miqdorda saqlanishi uzum navining pishish muddatiga, g'ujumlarining urug'li yoki urug'sizligiga, tok tupining o'sish kuchiga, ob-havo sharoitiga hamda parvarish usullariga bog'liq. Olimlarning kuzatishlari natijasida, B guruhiga mansub vitaminlar, aminokislotalar va mikroelementlar kechpishar navlarida ko'proq to'planar ekan.

Uzumning shifobaxshlik xususiyati yuqori bo'lib, turli kasalliklarni jumladan sil, kamqonlik, oshqozon-ichak, siydik yo'li, yurak xastaligini davollashda keng qo'llaniladi. Shuningdek, uzum bilan davollashning ilmiy asoslangan yangi yo'nalishi ampeloterapiya tabobatda keng qo'llaniladi. Ya'ni bunda ampeloterapiya yunoncha so'zdan olingan bo'lib, ampelos-uzum, therapela-davollash degan ma'noni anglatadi.

Uzumdan tayyorlangan sharbati kishi organizmi uchun, ayniqsa yosh bolalar va keksalar uchun bebaho ozuqadir. U organizmda moddalar almashinuvini yaxshilash, qon tomirlarini kengaytirish, jigar faoliyatini yaxshilash, yurak muskullarini oziqlantirish, qonni tozalash va ko'paytirishdek xususiyatga ega.

K.V.Smirnov va boshqa olimlarning ma'lumotlariga ko'ra 1 l yangi uzum sharbatining quvvatini taqqoslanganda 1,7 l sigir sutiga, 650 gr mol go'shtiga, 1 kg baliqqa, 300 gr brinzaga, 500 gr nonga, 3-5 dona tuxumga, 1,2 kg kartoshkaga, 3,5 kg pomidorga, 1,5 kg olma, nok yoki shaftoliga teng kelar ekan.

Tokning boshqa mevali o'simliklarga nisbatan afzalligi yana shundaki, uni ko'paytirish qulay, ko'chati o'tkazilgach 2-3 yili hosilga kiradi. Agar uzumning o'sib rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratib berilsa, o'z vaqtida parvarish qilinsa 100 hatto undan ham ko'p yil yashab hosil berishi mumkin. Tokning ildiz tizimi baquvvat bo'lgani uchun, u qurg'oqchilikka ancha chidamli. Undan tog' va tog' oldi yerlarni o'zlashtirish, qumli yerlar va jar yoqalarini mustaxkamlashda ham foydalanish mumkin. Uni boshqa mevali daraxtlar o'sishi ancha qiyin bo'lgan, sho'rlangan, toshloq, yer osti suvi yaqin yerlarda ham o'stirib hosil yetishtirish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki, uzumning xalq xo'jaligidagi ahamiyati judda kattadir. Shu sababli ham, hukumat tomonidan tokzorlar maydonini kengaytirish, yangi tokzorlar barpo etish va ularni hosilini oshirishga e'tibor kuchaytirilmoqda. Uzum tarkibida inson organizmi uchun zarur bo'lgan turli xil vitaminlar, kislotalar va elementlarning ko'pligini hisobga olib, turli kasalliklarni

davollashda ishlatilib kelinmoqda. Tok o'simligining ko'k qismi chorvachilikda ham foydalanildi hamda vinzavodlarda uzumning chiqindilaridan qishloq xo'jaligida o'g'it sifatida ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.I.Mamatov. "Uzum yetishtirish" 2021, 8-9 betlar.
2. Sh.Temurov. "Uzumchilik". "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2002, 8-bet.
3. Sharapova M.M. "Uzumchilik sanoati" Buxoro-2006, 3-bet.
4. Iminov.I "Mevachilik va Uzumchilik" Andijon-2007y, 31-32 betlar.

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASASIDA TARBIYALANUVCHILARNING SOG'LOM HAYOTGA TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA BADANTARBIYANING SOG'LOM TURMUSH TARZIDA TUTKAN O'RNI

Karimova Mashhura Rustamjon qizi

**Andijon viloyati Izboskan tumani 21-maktabgacha ta'lim tashkiloti
uslubchisi**

Mannopova Rahimaxon Pozilovna

**Andijon viloyati Izboskan tumani 21-maktabgacha ta'lim tashkiloti
direktori**

Ma'lumki, bugungi bolalar qayerda yashashidan qat'iy nazar, doimiy ravishda ijtimoiy, siyosiy, ekologiya, ilmiy, texnikaviy va industrial sohalardagi o'zgarishlar bilan to'qnash kelishlariga to'g'ri keladi, ushbu o'zgarishlar pirovardida jamiyat uchun zarur kasblar majmuining ham o'zgarishiga olib keladi. Xozirgi dunyoda sodir bo'layotgan tezkor o'zgarishlar bolalarning doimiy ravishda yangi narsalarni o'zlashtirishini, butun umri davomida o'qishini taqozo qiladi bu esa sog'lom turmush tomon bosilgan qadam bo'ladi.

Bugungi kun yoshlardan XXI asr muammolarini hal etish uchun hayotiy zarur qobiliyatlar asosini yaratishga harakat qiladi. Bunday qobiliyatlar jumlasiga biz quyidagilarni kiritamiz:

- o'zgarishlarni qabul qilish va amalga oshirish;
- tanqidiy fikrlash;
- tanlashni amalga oshirish;
- muamolarni qo'yish va hal etish;
- ijodni, fantaziyani va ixtirochilikni namoyon etish;
- odamlar, jamiyat, mamlakat, atrof-muhit to'g'risida g'amxo'rlik qilish.

Har bir bola alohida holda o'sadi va rivojlanadi, biroq shunga qaramay barcha bolalar rivojlanishning ma'lum ketma-ketlikdagi bosqichlaridan o'tadilar. Ushbu bosqichlarning har birida bir xil yoshdagi bolalar uchun umumiy bo'lgan xususiyatlar kuzatiladi.

Rivojlanish sohasidagi izlanishlar shundan dalolat beradiki, bola hayotining dastlabki to'qqiz yili o'sish davrining muayyan davomiyligida o'tadi, bu umumiy va oldindan aytib berish mumkin bo'lgan bosqichdir. Bu bosqichlar rivojlanishning har bir sohasidagi o'zgarishlar bilan ajralib turadi: jismoniy,

hissiy, ijtimoiy va kognitiv. Bolalar o'sishining o'ziga xosligi to'g'risidagi bilimlar tarbiyachilarga ta'lim muhitini yaratishga va faoliyatning muvofiq turlarini rejalashtirishga tayanch bo'lib xizmat qiladi. Rivojlanish xususiyatlariga mos kelish usullarini muvaffaqiyatli qo'llash uchun tarbiyachilar me'yordagi rivojlanishning borishi to'g'risida tasavvurga ega bo'lishlari kerak. Bunda tarbiyachilar shuni yodda tutishlari lozimki, bolalar rivojlanishning bir xil bosqichini bosib o'tishlariga qaramasdan, ularda bu jarayon bir vaqtning o'zida kechmaydi. Bir xil yoshdagi bolalarda o'ziga xos individual farqlar bo'lishi muqarrar.

Ontogenezda 3 dan 7 yoshgacha bo'lgan davr bog'cha yoshi davri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan holda 3 davrga (3-4 yosh) kichik maktabgacha davri (4-5 yosh) kichik bog'cha yoshi o'rta maktabgacha davr (o'rta bog'cha yoshi) 6-7 yosh va katta maktabgacha davr katta bog'cha yoshilarga ajratish mumkin.

Bola rivojlanish jarayonida kishilik avlodi tomonidan yaratilgan predmet va hodisalar olami bilan munosabatga kirishadi. Bola insoniyat qo'lga kiritgan barcha yutuqlarni faol ravishda o'zlashtirib, egallab boradi. Bunda predmetlar olamini, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti- harakatlarni, tilni, odamlar orasidagi munosabatlarni egallab olishi, faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi, katta yoshli kishilarning bevosita yordamida amalga oshirilib borilmog'i kerak. Asosan, shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bog'cha yoshdagi bolalarga beriladigan tarbiya, ularning murakkab harakatlarini o'zlashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini shakllantirish, nutqini rivojlantirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didining dastlabki kurtaklarini hosil qilish davridir.

Mashhur rus pedagogi Lesgaftning fikricha, insonning bog'cha yoshidagi davri shunday bir bosqichki, bu davrda bolalarda xarakter xislatlarining namunalari shakllanib, axloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi.

Bog'cha yoshdagi bolalarning ko'zga tashlanib turuvchi xususiyatlaridan biri, ularning harakatchanligi va taqlidchanligidir. Bola tabiatining asosiy qonunini shunday ifodalash mumkin: bola uzluksiz faoliyat ko'rsatishni talab qiladi, lekin u faoliyat natijasidan emas, balki faoliyatning bir xilligi va surunkaliligidan toliqadi.

Kattalar va tengdoshlari bilan bo'lgan munosabat orqali bola axloq me'yorlari kishilarni anglashi, shuningdek, ijobiy va salbiy munosabatlar bilan tanisha boshlaydi. Bog'cha yoshidagi bola endi o'z gavdasini yaxshi boshqara

oladi. Uning harakati muvofiqlashtirilgan holda bo'ladi. Bu davrda bolaning nutqi jadal rivojlana boshlaydi. U yangiliklarni egallashga nisbatan o'zi bilganlarini mustahkamlashga ehtiyoj sezadi, o'zi bilgan ertagini qayta-qayta eshitish va bundan zerikmaslik, shu davrdagi bolalarga xos xususiyatdir.

Bog'cha yoshidagi bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlari jadal ravishda ortib boradi. Bu avvalo keng doiraga chiqish ehtiyoji, munosabatda bo'lish, o'ynash ehtiyojlarining mavjudligidir. Bog'cha yoshidagi bolalar nutqni bir muncha to'la o'zlashtirganlari va haddan tashqari harakatchanliklari tufayli ularda o'zlariga yaqin bo'lgan katta odamlar va tengdoshlari bilan munosabatda bo'lish ehtiyoji tug'iladi. Ular tor doiradan kengroq doiradagi munosabatlarga intila boshlaydilar. Ular endi qo'ni-qo'shnilarning bolalari bilan ham jamoa bo'lib o'ynashga harakat qiladilar.

Hamma narsani bilib olishga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Bog'cha yoshidagi bola tabiatiga xos bo'lgan kuchli ehtiyojlardan yana biri, uning har narsani yangilik sifatida ko'rib, uni har tomonlama bilib olishga intilishidir.

Bog'cha yoshidagi bolalar hayotida va ularning psixik jihatidan o'sishida qiziqishning roli kattadir. Qiziqish xuddi ehtiyoj kabi, bolaning biror faoliyatga undovchi omillardan biridir. Shuning uchun ham qiziqishni bilish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan murakkab psixik hodisa desa bo'ladi.

Bolaning kamol topishida qiziqishning ahamiyati shundaki, bola qiziqqan narsasini mumkin qadar chuqurroq bilishiga intiladi va uzoq vaqt davomida qiziqqan narsasi bilan shug'ullanishdan zerikmaydi. Bu esa o'z navbatida bolaning diqqati hamda irodasi kabi muhim xislatlarni o'stirishga va mustahkamlashiga yordam beradi.

Badantarbiyaning mazmuni quyidagilardan iborat: 1) mexnat va turmushdagi ko'nikmalarni (tartiblilik, kiyimlarning ozodaligi, xonalarning tozaligi) va gigienik rejimga doir odatlarni (faoliyat va dam olishning okilona tartibi, uqu, ovqatlanish gigienasi va hokazolar)ni; 2) tabiatning tabiiy sharoitlarida organizmni chiniqtirish (xavo, quyosh va suv)ni; 3) jismoniy mashqlarni o'z ichiga oladi.

Jismoniy barkamollik – odamning taixan shart qilib olingan uyg'un jismoniy rivojlanishi, salomatligi, jismoniy tayyorgarligi darajasi bo'lib, u jamiyat talablariga eng maqbul tarzda mos kelishi kerak.

Jismoniy rivojlanish – odam organizmining tarkib topishi, uning shakllari va vazifalarining o'zgarishini ifodalaydigan biologik jarayondir. Tor ma'noda bu

antropometrik va biometrik ko'rsatkichlar: bo'yi, tana og'irligi, kukrak qafasi aylanasi, o'pka sig'imi, qaddi - qomat va boshqalardir. Jismoniy rivojlanish biologik hayot qonunlari- muhit va organizmning birligi, miqdor o'zgarishlarining sifat o'zgarishlariga muntazam ravishda o'tishga muvofiq tarzda amalga oshadi. Zotan, turmush sharoitini, jumladan jismoniy tarbiya metodlarini o'zgartirib, organizmning funksional imkoniyatlari darajasini ancha oshirish, jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlarini o'zgartirish mumkin.

Jismoniy tarbiya bilan tarbiyaning boshqa jihatlari o'rtasidagi bog'lanish. Jismoniy tarbiyaning boshqa jihatlari bilan o'zaro aloqasi, bir tomondan, tarbiya maqsadi va vazifalari birligi bilan, boshqa tomondan, shaxs tuzilishi va uning rivojlanishida biologik va ijtimoiy narsalarning birligi bilan belgilanadi. Jismoniy tarbiya jarayonida ongni rivojlantirishga, ahloqqa muvofiq odamlar hulq atvoriga faol ta'sir etish mumkin.

Mustahkam salomatlik va to'laqonli jismoniy rivojlanish umumiy yuksak ishchanlikni, turli hildagi vazifalarni bajarishga tezda moslashishni belgilaydi. Jismoniy mashqlar organizmning o'sishi va rivojlanishiga, uning funksional imkoniyatlari kengayishiga chuqur ta'xsir ko'rsatadi. Harakat faoyaliti miyaning peshona qismidagi bo'limlari rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, u aqliy faoliyatni amalga oshirishda etakchi o'rin tutadi. Qo'llar va barmoqlarning harakati nutq xarakati markazi rivojlanishini ragbatlantiradi. SHu munosabat bilan bolaning nutqi, shu bilan birga fikrlashi ertaroq va to'laqonliroq rivojlanadi. Harakat barcha analizator sistemalarning ishini faollashtiradi. SHu tariqa hissiy organlar tezroq va muvaffaqiyatliroq rivojlanadi. Jismoniy va akliy tarbiyaning mustahkam aloqasi fazodagi mo'ljal olishlarini rivojlantirishda ham namoyon bo'ladi. Ular aqliy faoliyat xilma - xil turlarining zarur jixati bo'lib, fakat ko'rish organi orqaligina emas, shu bilan birga harakat organlari va boshqa analizatorlar ishtirokidagi jismoniy mashqlar yordamida ayniqsa faol o'zlashtiriladi.

Rejim jarayonlarini, jismoniy mashqlarni o'tkazish, chiniqish paytida bolalarning dunyoqarashi o'zgaradi, ular ayrim eng oddiy maxsus bilimlarni egallayodilar. Mustahkam sog'liq faol aqliy faoliyatning asosi hisoblanadi. Jismoniy tarbiya ahloqiy tarbiya bilan bog'likdir. Bolalar gigiena, chiniqtirish tadbirlarini, xarakatli o'yinlarni bajarish chog'ida faqat axloqiy hulq - atvor (mardlik, halollik, tartibililik va hokazolar) to'g'risidagina tasavvurlarga ega bo'lib qolmay, shu bilan birga ana shu hulq - atvor hususida mashq qiladilar, ularda irodaviy sifatlar (qat'iyat, mustakillik va hokazolar) rivojlanadi. Aksariyat jismoniy mashqlarning his - tuyg'uga boyligi ularning bola shaxsini shakllantirishga ta'sirini kuchaytiradi.

Jismoniy tarbiya asosan ishning jamoa shakllarida amalga oshiriladi. Jismoniy mashg'ulotlarda, harakatli o'yinlarda bolalarda jamoatchilik tuyg'usi shakllanadi, uyushqoqlik, intizom tarbiyalanadi. Jismoniy tarbiya bilan estetik tarbiyaning aloqasi dastavval shunda o'z ifodasini topadiki, to'lakonli jismoniy rivojlanish – bola estetik tashqi ko'rinishining garovidir. Bolalarda chiroyli qaddi - qomat, umumiy estetik qiyofa (chiroyli kiyingan, tartibli va hokazo) to'g'risida tasavvurlar shakllanadi. Bolalar mashqlarni bajarar ekanlar, erkin. chiroyli ifodali xarakat qilishga o'rganadilar, bu esa estetik to'yg'ularni tarbiyalashga ko'maklashadi.

Jismoniy tarbiya mehnat tarbiyasi bilan chambarchas bogliqdir. Umumiy chidamlilikni rivojlantirish – ishchanlikni tarbiyalash asosidir. Jismoniy mashqlar jarayonida xarakat tajribasini to'plash, xarakatlar uyg'unligini, kuchni, chamalashni va boshqa qobiliyatlarni rivojlantirish mehnat xarakatlarini egallashda o'z ta'sirini ko'rsatadi. Irodaviy kuch - g'ayrat sarflash odatini tarbiyalash ham muhimdir. Sog'lom, chaqon bola mehnat topshiriklarini oson bajaradi.

Jismoniy tarbiyaning tabiiy – ilmiy asoslari. Bolaning biologik rivojlanishi jarayonini tabiiy fanlar majmui o'rganadi, ularning asosini I.M.Sechenov, I.P.Pavlov, va ular izdoshlarining organizm va muxit birligi, organizmning yaxlitligi va uning hayotiy faoliyatida markaziy asab sistemasining tartibga soluvchilik roli haqidagi ta'limoti tashkil etadi.

Oliy asab faoliyati, shartli reflektorla vositalari organizmning muhit bilan o'zaro aloqasini va unga eng ko'p darajada moslashuvini ta'minlovchi asosiy qonunlarning kashf etilishi bolani to'laqonli jismoniy va ijtimoiy rivojlantirishda tarbiyaning rolini to'g'ri tushunishga, bolalar organizmining funksional imkoniyatlarini kengaytirishga yordam berdi.

Organizmdagi barcha jarayonlarning birligi to'g'risidagi qoida ko'p qirrali masala sifatida ko'rib chiqiladi.

Birinchiidan, organizm yagona bir butunlikdan iborat bo'lib, undagi alohida organlar va sistemalarning ishini o'zaro bog'liq qilib quyadi. Bu qoida jismoniy tarbiya, bolaga alohida yondashish vazifalarini hal etishning asosini tashkil etadi: «jumladan chiniqtirish fakat shamollash kasalliklarni oldini olish uchun emas, shu bilan birga organizmning atrof muhitning turli noqulay ta'sirlariga chidamliligini oshirish uchun o'tkaziladi; har tomonlama jismoniy rivojlanish shuning uchun kerakki, organlar va sistemalar rivojlanishidagi nomutanosibliklar ulardan har

birining ishlashiga o'z ta'sirini o'tkazadi, bu esa sog'liqning axvolida ham, harakat sifatlarida ham namoyon bo'ladi.»

Ikkinchidan, organizm – yagona bir butun bo'lib, unda jismoniy va ruhiy jarayonlar bir – birini shart qilib quyadi. Bu qoida maktabgacha tarbiya muassasasida butun ishni tashkil etish uchun ayniqsa muhimdir. Jismoniy tarbiya vositalari normal jismoniy rivojlanishni, yaxshi kayfiyatni, bolalarning bosiq va ayni paytda shodon holatini ularning ishchanligini ta'minlashga da'vat etilgandir. Busiz bolada ruhiy jarayonlarning to'laqonli kechishi, uning har tomonlama rivojlanishi mumkin emas.

Uchinchidan, organizm yaxlit bir narsa sifatida atrofdagi muxit bilan o'zaro aloqada bo'ladi. O'zgarib borayotgan muxit sharoitlariga yuksak darajada moslashish murakkab dinamik andazalarni va shartli reflektorli aloqalarni vujudga keltirish bilan ta'minlanadi. I.P.Pavlovning beixtiyor harakatlarning shartli reflektor tabiatiga bog'liqligi birinchi va ikkinchi signal sistemalarining o'zaro aloqasi hakidagi ta'limotiningizida jismoniy mashqlar didaktikasi ishlab chiqiladi, bolalarning madaniy – gigienik ko'nikmalarni va odatlarni o'zlashtirishi ro'y beradi.

Oliy asab faoliyati tiplari to'g'risidagi ta'limot katta ahamiyatga ega, chunki bolalarning o'ziga hos hususiyatlarini o'rganish, alohida ish olib borish metodikasi shunga asoslangandir.

Jismoniy tarbiyaning maksad va vazifalari. Jismoniy tarbiyaning maksad va vazifalari jamiyatning ehtiyojlari bilan belgilanadi. Bu ehtiyoj tarbiyaning umumiy maqsadidan kelib chiqadi, bu maqsad o'zida ma'naviy boylikni, axloqiy poklikni va jismoniy barkamollikni mujassamlashtirgan uyg'un rivojlangan shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi vazifalarini hal etishda ularning yosh hususiyatlari hisobga olinadi. Jadal o'sish va rivojlanish maktabgacha yoshdagi bola organizmining o'ziga hos xususiyatidir.

Lekin sistemalar va ular vazifalarining shakllanishi xali tugallanmagan bo'ladi. SHuning uchun maktabgacha yoshdagi bola juda nozik bo'ladi. SHu munosabat bilan quyidagi sog'lomlashtirish vazifalari birinchi o'ringa qo'yiladi:

hayotni muhofaza qilish, kasallikka qarshi kurash olib borish, orgnizmning tashqi muhit ta'siriga qarshiligini oshirish;

organizmning barcha sistemalarini to'g'ri va o'z vaqtida rivojlantirish, ularning funksional imkoniyatlarini kengaytirish to'g'ri qaddi - qomat va tovonni shakllantirish uyg'un jismoniy rivojlantirish.

Bolalar organizmining nomukammalligi, nozikligi bilan birga unga qudratli rivojlanishni ta'minlovchi hususiyatlar ham hosdir. Bu barcha to'qimalarning juda egiluvchanligi, tezkorligi, moda almashinuvi jarayonlarining jaalligidir. Uning juda katta moslashish imkoniyatlari shuning natijasidir. Bola sharoitlarning o'zgarishiga, jismoniy zo'riqishga kattalarga nisbatan ancha tezroq va yaxshiroq moslashadi. U o'ziga tushunarli bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga idroki baland bo'ladi, bu esa bir qancha ta'limiy vazifalarni hal etish imkonini beradi:

jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish va madaniy – gigienik ko'nikmalarni o'zlashtirish bilan bog'liq dastlabki bilimlarni shakllantirish;

shaxsiy va ijtimoiy gigiena ko'nikmalarini singdirish;

kelgusida sport bilan shug'ullanish uchu nasos bo'lib hizmat qiladigan hayotiy zarur xarakterlar malaka va ko'nikmalarini shakllantirish.

Jismoniy mashqlar bolalarning to'laqonli akliy, ahloqiy, estetik va mehnat tarbiyasiga yordam berib, ularning ma'naviy – irodaviy sifatlarini (jasurlik, halollik, qat'iyat va boshqalarni) rivojlantiradi.

Jismoniy tarbiya maqsadlari va vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun bizning mamlakatimizda yagona davlat sistemasi birpo etilgan.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya tizimi. O'zbekistonda jismoniy tarbiya tizimi mafkuraviy, ilmiy – metodik, dasturiy – me'yoriy, asoslar birligidan iborat. O'zbekistondagi jismoniy tarbiya tizimi o'zini g'oyaviyligi, xalqchilligi va ilmiyligi bilan ajralib turadi. U barkamol avlodni tarbiyalash, rivojlantirish, sog'lomlashtirish bilan bog'liqdir. shuningdek jismoniy tarbiyaning mehnat bilan aloqasiga bog'liqdir. Maktabgacha yoshdagi va kichik maktab yoshdagibolalar bilan ish olib borishda bu qoidalar quyidagilarda o'z ifodasini topadi. SHaxsni har tomonlama rivojlantirish qoidasi harakat madaniyati asoslarini shakllantirishni va ayni vaktida akliy qobiliyatlarni (topqirlik, kuzatuvchanlik, qiziqish va boshqalar), ahloqiy fazilatlarini (intizomlilik, jamoatchilik, va boshqalar), estetik didni rivojlantirishni ta'minlaydi. U yoki bu alohida jismoniy mashq turlariga erta ixtisoslashuviga yul qo'yib bo'lmaydi. U bola salomatligiga va uning uyg'un jismoniy rivojlanishiga zarar etkazishi, yangi ko'nikmalar, keyinchalik sport mahorati tarkib topishida, shakllanishida qiyinchilik tug'dirish mumkin.

Sog'lomlashtirish yo'nalishi qoidasi materiallar va vositalar mazmunini, hajmini tanlashni ko'zda tutadi, u salomatlikni mustahkamlashni, shifokor – pedagog nazoratini amalga oshirishni ta'minlaydi.

Jismoniy tarbiyaning mexnat tajribasi bilan aloqasi qoidasi bolalarni ijtimoiy asoslangan xar hil harakatlar tajribasi bilan boyitishda namoyon bo'ladi. Turli vositalardan foydalanib, bolalarda aniqlik, harakatlar tezligi, sharoitga bog'liq tarzda o'zini qayta qura olish, o'quv, mexnat, maishiy kabi har kanday yangi faoliyatda tezda o'z o'rnini topish tarbiyalanadi.

Maktabgacha tarbiya bolalar muassasalarida jismoniy tarbiya sistemasi jismoniy tarbiya vazifalari ro'yobga chiqariladigan ilmiy asoslangan mazmun, vositalar, metodlar va shartlarning kompleks mazmunidan iboratdir.

Jismoniy tarbiya shartlari. Asab sistemasinimuxofaza qilish bolani to'laqonli jismoniy va ruhiy rivojlantirishning muxim shartlaridan biridir. Dastavval u faoliyatning turli xillarini almashtirishni belgilab beruvchi oqilona rejimni tashkil etish orqali ta'minlanadi, bunda turli shakllardagi xarakatlarga katta o'rin beriladi. Bolaning kunduzgi va tungi to'laqonli uyqusini ta'minlash xam juda muhim ahamiyatga egadir, bu yakka tartibdagi ehtiyojlar va oliy asab faoliyatining ishi hususiyatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Asab sistemasining bosiqliqi uchun qulay ruhiy iqlim yaratish katta ahamiyatga egadir. Ijobiy xis – to'yg'ular bosh miya qobig'i ishini yaxshilaydi, undagi biotoklarning bir me'yorda bo'lishiga ta'sir etadi. Bu barcha analizator sistemalarini rivojlantirishga, turli – tuman ruxiy jarayonlarning muvaffaqiyatli kechishiga yordam beradi.

Hissiy holatning o'zgarishi bilan barcha organlar faoliyati o'zgaradi. Ijobiy xissiyot fiziologiya sistemalari vazifalarini faollashtiradi, salbiylari – charchatadi: yurak urishi tezligi kamayadi, tomir urishi susayadi, qonga kislorodning kelishi pasayadi.

Ijobiy xis – to'yg'u holatidagi bola yaxshi ovqat eydi, yaxshi uxlaydi, atrofdagi bolalarga va kattalarga hayrihohlik bilan munosabatda bo'ladi, kam kasal bo'ladi, to'laqonli rivojlanadi, unda ishonch, dilkashlik, nekbinlik shakllanadi.

Maktabgacha tarbiya muassasalaridagi jismoniy tarbiyaning navbatdagi shakli oddiy muhitni barpo etish zarurligidir, ya'ni xona va uchastkani oqilona rivojlantirish, bolalarning yoshiga muvofiq tarzda mebel va badantarbiya uskunalari bilan ta'minlashdir. Zal va uchastka bolalarning harakatga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun eng ko'p darajada mos bo'lishi kerak. Buning uchun

zalda kamida to‘rt qator gimnastika devori, to‘rtta skameykasi, bordon to‘shaklar, bir necha darvozachalar, taxtachalar, nishonlar va bolalarning soniga qarab kichik uskunalar bo‘lishi kerak.

Uchastkada fizkultura anjomlari bo‘lgan sport maydonchasi, sakrash chuqurchasi bo‘lgan yugurish yo‘lkasi, sport tarkibiy qismi bo‘lgan o‘yinlar uchun turli moslamalar bo‘lishi kerak. Qishda sport maydonchasi yaxmalak qilinadi, yugurish yo‘lkasi esa chang‘i uchish joyi bo‘ladi.

Mavjud normativlarga muvofiq tarzda sanitariya – gigiena vaziyatini barpo etish ham jismoniy tarbiyaning muxim shartidir. Bu shart xona va uchastkada ozodalik va tartibni saklashni, xonada okilona yoruglik, havo va harorat rejimiga rioya etishni shuningdek bolalar va kattalar kiyimi gigienasini kuzda tutadi.